

XVI a. Jono Lasickio (Jan Łasicki, Joannes Lasicius) knygelė „Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus“ (*De diis samagitarum caeterorumque sarmatarum et falsorum christianorum*) yra vienas iš įdomiausių bei reikšmingiausių lietuvių religijos ir mitologijos šaltinių. O vienas iš reikšmingiausių, nuodugniausių šio šaltinio tyrimų yra Valterio Jaskevičiaus (Walter C. Jaskiewicz) „Jono Lasickio žemaičių dievai: lietuvių mitologijos studija“ (*A Study in Lithuanian Mythology: Juan Łasicki's Samogitian Gods*). 1952 m. paskelbtasis studijos variantas – tai daktaro disertacijos, parašytos Pensilvanijos universiteto Slavų ir baltų studijų fakultete, vadovaujant prof. Antanui Saliui, santrauka. Dėl nesuprantamų priežasčių ši studija (kuria Lasickio dievybes aiškindamas ištisai rėmėsi Juozas Jurginis, naudojosi Norbertas Vėlius ir kiti) nepateko į lietuvių mitologijos tyrimų chrestomatiją – į trečiąją jos tomą, skirtą XX a. antrajai pusei. Darbas, nepaprastai reikšmingas lietuvių mitologijos tyrimams, taip ir liko neverstas, Lietuvoje neskelbtas ir šiaip jau itin sunkiai prieinamas. Siekiant šią spragą užkišti, ir imtasi jį išversti ir paskelbti „Liaudies kultūroje“. Šiame žurnalo numeryje skelbiama didesnioji studijos dalis, apimanti aiškinamas dievybes nuo A iki K. Likusioji dalis ketinama paskelbti netrukus.

Jono Lasickio žemaičių dievai: lietuvių mitologijos studija

Valteris JASKEVIČIUS

Ištisus du šimtus metų senosios lietuvių religijos tyrimai buvo įstrigę ties trumpute (aštuoniolikos puslapių) lenko Jono Lasickio lotyniškai parašyta knygele *De Diis Samagitarum*.¹ Parašytas apie 1580 m., laiku, kai reformatų padėtis Lenkijoje ėmė svyruoti, per dedikaciją siekiant užsitikrinti papildomą globą, – tai vienintelis iš ankstyvųjų darbų, skirtas kone vien pagoniškosios lietuvių dievybėms. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad autorius dalyką išmano. Krikščionybė į Lietuvą atėjo palyginti vėlai (penkioliktame amžiuje), tad pagrįsta būtų manyti pagonybės liekanas tebegyvavus. Pasak paties autoriaus, medžiagą jis gavo iš tokio Jokūbo Laskauskos, *Jakub Laskowski*, daugelį metų praleidusio Žemaitijoje karališkuoju revizoriumi. Tyrinėtojus dvejoti vertė akivaizdžiai polemintis darbo pobūdis. Lasickio tikslas buvo ne aprašyti faktus, bet užsipulti Romos katalikų bei rusų stačiatikių religijas, apkaltinant jas kilus iš pagonybės. Jo lietuviškųjų dievų sąrašą tęsia katalikų bei stačiatikių šventieji globėjai, turintys senuosius dievus atitinkančių požymių. Toks darbo tikslas nebūtinai turėjo kirstis su istorine tiesa, tačiau pateiktas žinias reikia patikrinti tiek iš vidaus, tiek iš išorės.

Lasickio pateiktoms žinioms patvirtinti arba paneigti iš išorės trūksta duomenų. Lasickio gyvenimas ir raštai,

tarp jų išlikę laiškai,² rodo jo dėmesį Lietuvai tebusus palaikį. Didžiąją savo gyvenimo dalį jis praleido keliaudamas ir mokydamas už Lenkijos ir Lietuvos ribų, kurioje XVI a. aukštuomenė irgi kalbėjo lenkiškai. Per savo trumpus apsilankymus Lenkijoje ir paskutiniuosius gyvenimo metus Vilniuje jis neturėjo galimybės išmokti „nekultūringos, kaimietiškos“ lietuvių kalbos. Vadinas, jis pats negalėjo patikrinti Laskauskos jam suteiktų žinių. Kai kurios Lasickio užrašytų lietuviškų posakių tarminės ypatybės rodytų, jog vieną kitą žodį galėjo pataisyti žmogus, mokantis Rytų Lietuvos tarmę, kuria kalbėta Vilniuje.³ Kita vertus, patys dievybių vardai yra grynai žemaitiški (Vakarų Lietuvos tarmės) ir Vilniuje nebuvo žinomi. Visa tai rodo Lasickio žinias buvus užrašytas tiksliai taip, kaip jas jam perteikė Laskauskas.

Laskauskas daugelį metų praleido šalyje, apie kurią pasakojo. Tai kalba jo naudai. Deja, daugiau apie Laskauskos gyvenimą žinoma labai mažai. Lasickis mini Laskauską gimus Lenkijoje, Kališe, kilmingoje šeimoje (*fuit Jacobus Lascovius, Polonus nobilis, tractus Calissiensis, ex quo haec percepi*). Kadangi lietuvių kalba už Lietuvos ribų buvo nežinoma, jaunystėje Laskauskas jos pramokti negalėjo. Du išlikę inventoriai⁴ apie Laskauską nesako jį mokiusis lietuviškai ir jo ilgo buvimo Žemaitijoje metu.

Lietuviškų vardų klaidos bei iškraipymai šiuose inventoriuose rodo jį neišmanius net pagrindinių lietuvių kalbos lyčių. Vadinas, Laskauskas irgi bus surinkęs savo informaciją iš kitų.

Vienintelė teigiama inventorių užuomina – vietovardžiai, rodantys vietas, kuriose Laskauskas dirbo. Tai išorinė gairė, nurodanti, kur derėtų ieškoti daugiau duomenų. Minėti inventoriai bei kiti susiję XVI a. dokumentai rodo Laskauską įvairiu laiku buvus Plateliuose, Josvainių, Ariogalos, Gargždų ties Kretinga apylinkėse, taip pat Karšuvos bei Tauragės apylinkių kaimynystėje. Žemaitijoje jis buvo jau 1534 m. ir čia bene be perstojo dirbo nuo 1551 ligi 1563 m. Niekur inventoriuose jis nekalba apie religines praktikas, taigi remiantis šiais šaltiniais negalima spręsti, ar jo interesai siekė bent kiek toliau nei jam paskirtas darbas.

Bet kokių kitų išorinių liudijimų galima ieškoti tik ankstesniuose arba tolaikiuose šaltiniuose. Strykovskis, Mažvydas bei kiti⁵ mini keletą vardų, sietinų su tomis pat ar panašiomis dievybėmis. Vienas jų, *Zemiennik*, akivaizdžiai buvo nusirašytas iš Gvanjnio arba Strykovskio, nors dauguma Lasickio–Laskausko dievybių šiaip jau daugiau niekur neminimos. Vadinas, vidiniai argumentai įvertinant Lasickio darbą tampa lemiamu kriterijumi. Tačiau, remiantis vien vidiniais argumentais, protestai prieš Lasickio dievybes pasigirdo jau XIX a. iš Simono Stanevičiaus bei Mykolo Akelaičio (le. *Akielewicz*). Vis dėlto romantinis nacionalizmas, pirmiausia Teodoro Narbuto, gerokai nustelbė šią ankstyvą Lasickio kritiką.

Rimti tyrimai šioje srityje prasidėjo su Vilhelmo Manharto 1868 metais atliktu *De diis samagitarum* leidimu.⁶ Ankstesnis J. Benderio bandymas⁷ buvo pernelyg bendras, kad jį būtų galima pavadinti Lasickio darbo analize. Paties Manharto pastabos ir vėlesni A. Byleinšteino priedai ir buvo pirmieji iš nedaugelio Lasickiui skirtų tyrinėjimų. Neilgai trukus (1870 m.) pasirodė Mežinskio tyrimas,⁸ o dar kiek vėliau (1896 m.) – T. R. fon Grynbergerio.⁹ Paskutinį tyrinėjimą 1926 m. paskelbė Aleksandras Briukneris.¹⁰ Monumentalusis Vilhelmo Manharto *Letto-Preussische Götterlehre* (Riga, 1936) apėmė ligi 1936 metų išsakytas pastabas. Vis dėlto šie tyrimai, riboti dėl nepakankamų žinių ir netgi išankstinio nusistatymo, lieka nepatenkinami. Per juos į pavyzdinius cituojamus darbus apie lietuvių mitologiją pateko daugybė nesusipratimų, reikalauje reikalaujančių naujo Lasickio knygelės tyrimo. Kai kuriais atvejais čia prieinamos išvados patvirtina ankstesniasias. Vietos stoka verčia būsime dėstyje pabrėžti skirtumus, detalai neaptariant ankstesnių kritikų klaidų.

Paprastumo dėlei pasirinkta Lasickio dievybių kratinių išrikiuoti abėcėlės tvarka. Dėl to Lasickio dievybės savo konteksto nepraranda, nes jo knygelėje žemaičių dievai pasirodo be jokios savitos tvarkos ar hierarchijos. Vienintelė išimtis – tai skirtumas tarp *Auxtheias Vissagistis* ir daugybės žemės dievų, *permultos Zemopacios*, kurie tad bus nagrinėjami eilės tvarka.

Aitvaros, lietuvių literatūrinės kalbos *aitvaras*, -o, yra visai ne inkubas, kuris „gyvena už tvorų“, kaip kad jį aiškina Lasickis. Tikroji etimologija, pasiūlyta Būgos, remiantis E. Lidenu, *aitvarą* kildina iš **aiti*- ‘svirnas, klėtis’ ir **varas* ‘sergėtojas, prižiūrėtojas’.¹¹ Panašios šaknys aptinkamos suomių žodyje *aitta* ‘svirnas, klėtis’, slavų *jātā* ‘tvartas, svirnas, ūkinis statinys’ ir ide. **woro-s* ‘sargas’, kaip kad gr. *θυραφωρός* „durų sargas“, *οικουρός* „namų prižiūrėtojas“ ir kt. Lytis *aitivaras*, geriau išlaikiusi pirminį pavidalą, iki šiol aptinkama rytų Lietuvoje, antai Saloje, Rokiškio r. Aitvaro kaip namų demono, goblinto ar skrajojantios dvasios vaizdinys visoje lietuviškai kalbančiųjų teritorijoje tebežinomas ir šiandien.

Pirmasis šią dvasią, regis, bus paminėjęs Mažvydas. Ji pasirodo jo „Katekizme“ (1547 m.) dviem lytimis: *Eithuaros* ir *Aithwars*.¹² Volfenbiutelio postilėje (1563–1573 m.) pavartotas daugiskaitos galininkas *Eitwarius* bei vardininkas *Eitwarei*.¹³ Bretkūno (1536–1602 m.) *Aitvaras* irgi paminėtas kaip pagonybės liekana.¹⁴ Vėlesnieji aitvaro paminėjimai remiasi kuriuo nors iš išvardytųjų šaltinių arba Lasickiu.

Aitvaro etimologija ir reikšmė smarkiai skiriasi nuo Lasickio paaiškinimo. Šis atsirado dėl Laskausko girdėtosios lyties *aitvoras*. Ši lytis, paminėta ir Kleino „Leksikone“, iki šiol vartojama Nemakščių (Raseinių r.) apylinkėse (Balčikonis I, 38). Žemaitiškai ištartas balsis *a*, iš tikrųjų net labiau *o* nei *a* (kartais žymimas *ā*), lengvai galėjo pastūmėti prie minties, jog *aitvoras* yra sudarytas iš tarmiškos prielinksnio *už* lyties *až* ir daiktavardžio *tvora*, -os kaip **až-tvoros* vietoj *už tvoros*. Tai akivaizdžiai pramanyta etimologija, nes liaudies tradicijoje aitvaras gyvena veikiau palėpėje prie kamino. Būgos aiškinimas savo ruožtu neatšizvelgia į Giunterto sąsają su sanskritu *ēta*- ‘švytintis, žėruojantis’ (Būga, *Žodynas*, p. 26), paremtą aitvaro kaip tam tikro žėruojančio, švytinčio, spindinčio pailgo pagaikščio samprata liaudyje. Niekū būdu nepriimtina onomatopėjinė Dovydaičio etimologija. Jis žodį kildina iš *tvėrti* ‘čiupti, griebti, stverti’ – esą *ai tvėria* (*manė*)!¹⁵

Žodis *aitvaras* skirtingose lietuvių kalbos tarmėse tariamas įvairiai: 1) dzūkai (pietų Lietuva) *aičvaras* < *aici-varas* < *aiti-varas* (Balčikonis I, 27); 2) vidurio bei rytų aukštaičiai *aičvaras* su būdingai afrikanizuotu *t* prieš palatalinį arba priešakinį balsį, t.y. *aič-* < *ait-*, *aiti-* (Būga, *Žodynas*, p. 20; Balčikonis I, 27); 3) rytų aukštaičiai *aiti-varas* su trimis variantais: *oiti-varas* (Palėvenė, Panevėžio r.), *aici-varas* (Valkininkai, Trakų r.) ir *aiči-varas* (Dysna, Švenčionių r.) (Būga, *Žodynas*, p. 26; Balčikonis I, 36); 4) *aiti-vieras* < dzūkų *aici-vieras* su lenkų įtakos požymiais (Būga, *Žodynas*, p. 27); 5) tarm. *aitoras* < *aitvoras* (Balčikonis I, 36); 6) *ait-varas*, literatūrinės lietuvių kalbos tartis, senesniuose raštuose rašoma ir *aitwars* (Būga, *Žodynas*, p. 27; Balčikonis I, 38); 7) *ait-voras*, žemaitiškasis variantas, aptinkamas Nemakščiuose, Raseinių r., ir užrašytas Lasickio; 8) *at-varas*, tarmiška lytis, pažymėta Brodovskio „Žodyne“

(Balčikonis I, 364); 9) *ėič-varas* ir jo deminutyvas *ėič-iūkas*, atitinkamai vakarų Aukštaitijoje ir Dzūkijoje (Balčikonis I, 759); 10) *ėit-varas*, vakarų Aukštaitijoje (Balčikonis I, 804); 11) **eit-varis*, vienaskaitos vardininko lytis, atstatyta iš daugiskaitos galininko *Eitwarius* bei daugiskaitos vardininko *Eitwarei*, aptinkamų „Volfenbiutelio postilėje“ (Balčikonis I, 804). Iš *aitvaro* pasidaryti naujadarai yra: *aičvarynė* ‘aičvarų vieta, pra-keikta vieta’ (Balčikonis I, 27); *aitvarininkas* ‘kas el-giasi kaip aitvaras’ (Balčikonis I, 36); *aitvarininkas* ‘iš-dykėlis’, *aitvarinis*, *-ė*, *aitvariškas*, *-a* ‘toks kaip aitvaro’, *aitvariūkstis* ‘išdykėlis’ (Balčikonis I, 38).

Liaudies tradicija seniai pamiršo aitvaro kilmę, nors jis tebegyvuoja sakmėse. Net šešioliktajame amžiuje aitvaras buvo laikomas savotišku pagonybės palaiku. Lasickio aiškinimas, iš kurio matyti, jog tikroji *aitvaro* etimologija jau buvo nebežinoma, liudija seną šio lietuvių žodžio kilmę.

Alabathis, lie. **ala batis*, **alio batis* – dievybė, ku-rios šauktasi šukuojant linus, – žinomas tik iš Lasickio. Etimologiškai žodyje *Alabathis* galima išskirti priegies-mį *ala* (Balčikonis I, 74), ištiktuką *alió* arba veiksmažo-džio *alėti* ‘rėkauti, lalėti, sakyti ala-la-la’ (Balčikonis I, 79) vns. III a. es. I. lytį *āla* ir *batis* < ru. *бамя* meiliai ‘tėvas, gerbiamasis’, kaip kad šauksmininko linksnyje *ai Bati, Bati, Batuži mano!* aptinkame L. Rėzos „Dainose“ (Königsberg, 1825, p. 80). Mežinskį (p. 180) ir Briuknerį (*Götternamen*, p. 184) šis panašumas atvedė prie minties, jog tai nesuprastas pasakymo **āla bātis* šauksmininkas **alió bāti*, bet gali būti ir pats pasakymas **āla bātis* ‘tė-vas rėkauja, lala’. Pastaroji lytis net labiau tinka, nes turi vardininko linksnį, nors vardo *Alabathis* kilmės vis dėlto nepaiškina.

Aptartina ir kita galimybė. Lenkų I dvigarsiuose yra lin-kusi sumišti su *u*. Tokiu atveju pirmasis dėmuo galėtų būti daleytė lie. *avà* ‘štai, aure, va, ana’ (Balčikonis I, 421), kuri atvestų prie rekonstrukcijos **avà bātis!* – paprasčiausio tei-ginio, o visai ne dievybės. Jei tai iš tikrųjų priegiesmis, per klaidą palaikytas dievybės vardu, tuomet panašus atvejis būtų Strijkovskio paminėtas kitas sudievinas priegiesmis *Dzidzis Lado* (Mannhardt, *Götterlehre*, p. 340).

Algis, dievų pasiuntinys arba šauklys, – irgi vien tik Lasickio paminėtas vardas. Vienintelį patenkinamą pa-aiškinimą pateikė Manhartas (*Götterlehre*, 375): **algys* < **algti* ‘pavadinti, pašaukti’. Iteratyvinę šio veiksmažodžio lytį *algóti* ‘vadinti, šaukti’ mini Širvydas, Daukša bei kiti (žr. Būga, *Žodynas*, p. 45; Balčikonis I, 80). Briuknerio (*Götternamen*, p. 174) kildinimo iš *alginti* ‘šaukti piemenis’ arba *algavóti*, *apalgavóti* ‘rūpintis, prižiūrėti’ (Juška, žr. Balčikonis I, 79) irgi negalima visai atmesti, o štai re-konstruktija **algys* < *algà*, *-os* atrodo pritempta. Kamienas *alg-* įprastas asmenvardžiuose bei vietovardžiuose, plg. *Algi-mantas*; upėvardžius *Alg-upys*, *Alga*. Galūnė *-is* /

-ys, nors lietuvių kalboje labai produktyvi, prie pateikto sprendimo nieko neprideda. Šiaip ar taip, **algys* < **algti*, *algóti* gana gerai atitinka ‘pasiuntinio, šauklio’ reikšmę.

Dūriniai su *al-* irgi gali perteikti pirminį dvigarsį *au-*, rašomą įvairiai: *al*, *ol*, *av*, plg. *Galduzys* vietoj *Gaudužis*, *Lalme* vietoj *Laumė* ir t.t. (žr. *Акты*, XIV, 107; XXV, 54). Tokiu atveju *Algis* galėtų būti klaidingai užrašytas **augis* arba **augys*. Šaukėnuose, Šiaulių r., vartojamas *aūgis* (Balčikonis I, 379), tos pat šaknies gali būti ir as-menvardžiai *Aug-as*, *Aug-aitis*. Pastaraisiais laikais *Algis* vartojamas kaip vardų *Algimantas* arba *Algirdas* trumpi-nys. Antikos mitologijoje dievų pasintiniu buvo laikomas Merkurijus. Galbūt tai Laskauską paskatino manyti, jog panašų dievą turėję ir lietuviai. Galų gale tikroji vardo kil-mė tebelieka neaiški.

Apidome, pasak Lasickio, esanti buveinės pakeitimo dievybė. Su šia dievybe buvo susijęs tikėjimas, esą gi-męs aklas arba luošas kokio gyvulio jauniklis užtraukia namams nelaimę. Taip nutikus, žemaičiai nedelsdami ke-liasi gyventi kitur. „Volfenbiutelio postilė“, Lasickiui bu-vusi nežinoma, patvirtina tikėjimą tokia dievybe ar dva-sia, pasmerkdamą ją kaip velnišką: *czertas yra Apidémé* (Gaigalait, *MLLG*, V, 150). Vienintelis Briukneris pamė-gino apčiuopti šio tikėjimo prigimtį, žodį pasiūlęs kildinti iš *apijdémé* ‘laukas prie namų arba tarp dviejų sodybų, kuriame lietuvis glaudžiasi, kai namuose jam pasidaro ne-bepakeliama’ (*Götternamen*, p. 179). Tai žingsnis teisinga kryptimi, bet tik vienas žingsnis.

Žodis *apýdémé* įvairiomis lytimis, išskyrus „Volfenbiutelio postilėje“ minėtąją, reiškia ganyklą arba lauką (žr. Balčikonis I, 150: *āpdémé*, 161: *apídémé*, *apìdémé*, *apìdémés*, *apýdémis*) su viena vietine reikš-me ‘kapai, kapinės’, paliudyta Dieveniškėse, Vilniaus r. (Balčikonis I, 161). Panagrinėjus žodžio *apýdémé* varto-jimą XVI ir XVII a., išaiškėja jo reikšmė ‘sena apleista sodyba su buvusiais gyvenamaisiais ir ūkiniais pastatais’. Ji aprašoma įvairiai: kaip aptverta (*w ogrodzeniu plo-tem*),¹⁶ be jokių statinių (*žadnego budynku, gole siedlisko*: Jablonskis, *Žodžiai*, p. 300); kitąsyk naudojama apyniams auginti (*z sadeczkiem chmielowym*: ten pat) arba šienau-jama (*z senożatkami*),¹⁷ tačiau būtinai kitados apgyven-ta (*domom sedel, domom meşkal*: Jablonskis, *Žodžiai*, p. 300) šeimų, kurių nurodomos pavardės (*Rudaite*, t.y. *Rudáitis*, *Kgedeikis*, t.y. *Gedeikis*: Jablonskis, *Žodžiai*, atitinkamai p. 300 ir p. 2) ir pagal kurias ji toliau tebeva-dinama (*Rimdeikiškja*,¹⁸ *Janeliškja*: Jablonskis, *Žodžiai*, p. 300), arba nusakoma pagal savo vietą (*po sadu*, t.y. *po sodu; pomixka vita*, t.y. *po Mikšto vieta*: Спрогис, p. 13). Kitur šaltiniai kalba tik apie tuščius apleistus laukus (žr. įvairius inventorius: *Акты* ir Jablonskis, *Archyvas*). Taigi pirmoji *apýdémés* reikšmė yra tik apleista sodybvietė, kuri galėjo būti apleista dėl nelaimės, tariamai užtrauktos gimusio luošo jauniklio. Tai galėjo sukelti įsitikinimą vie-tą esant apnikta piktos dvasios, o ilgainiui ir pati ta pikta

dvasia imta vadinti pagal vietą, kurią apniko. Tai paaiškina ir apydėmės dvasios pavadinimo moteriškąją giminę (lie. *apydėmės dvasia*). Jei žmonės būtų turėję omeny kokį vyrišką dievaitį, būtų lauktina vyr. g. lytis **apydėmis*,¹⁹ neaptinkama nei šaltiniuose, nei gyvojoje kalboje. Pastaraisiais laikais *apydėmė* bevartojama retai.

Žodį *apydėmė* sudaro priešdėlis *ap-*, *api-*, *apy-* ir *-dėmė* < ide. **domo-s / demo-s* ‘namas, namai’.²⁰ Lasickio užrašytoji lytis *apidome* yra tarmiška. Ten, kur tokios lytys aptinkamos, nekirčiuoti *é* ir *e* dažnai nėra aiškiai skiriami. Balsis taip redukuojamas, kad primena *o* arba žemaičių *a*. Laskauskas, kaip ir kiti, užrašė *o*, *opi-doma* (*Акты XXV*, 68–69), deminutyvas *Apidomela*, *ope-domi* (Jablonskis, *Žodžiai*, p. 337). Panašu, kad šie žodžiai remiasi lytimi *-damė* (plg. J. Otremskio užrašytą deminutyvą *apidamaitė*²¹). Šiuolaikinis šių žodžių atitikmuo yra *apýnamé* ‘vieta apie namus’ (Balčikonis I, 123).

Iš šio tyrimo matyti, kad žemaičiai tikėjo tokias apleistas sodybvietes esant apniktas piktos dvasios ir kad Laskausko laikais šis tikėjimas jau buvo beišnykęs. Joks iš žodžių paminėjusių inventorių nesako vietą esant apnikta.

Aspelenie, ‘kampo’ dievybė ar dvasia, tėra sudaiktavardėjęs būdvardis *ūžpelenė* (*vieta*), žymintis namo vietą už, šalia arba po ugniakuru ar krosnimi. Panašu, jog namų augintinis žaltys įsirengdavo savo jaukų lizdą būtent tarp ugniakuro ir galinės sienos, kad galėtų lengvai išlįsti laukan. Žodis neturi jokios religinės reikšmės. *Aspelenie* tėra *až(ù)pelenė*, sudaryta iš prielinksnio *ūž* tarmiškų lyčių *až*, *ažù* (Balčikonis I, 432–433) ir daiktavardžio *pėlenas* ‘židyns, ugniakuras’, *pelėnė* ‘pelenų duobė, vieta, kur byra ar suberiami pelenai’. Skardusis priebalsis *z* prieš *p* viršta dusliuotu ir Lasickio rašomas kaip *s*, kaip kad vietovardis *Užpelkė* parašytas *Ušpelki* (Jablonskis, *Žodžiai*, p. 160, 260, 318). Šis kampas žemaitiškai iki šiol vadinamas *ūžpelenė* arba *ūžpelenis*, žymint vietą, o ne dievybę.

Atlaibos, kažkoks globėjas, liko nepaaiškintas net pačių žemaičių. Apydėmės sudievinimas verčia įtarti ir šį žodį tereiškus tam tikrą vietą, kurią Laskauskas pakylėjo į dievybes. Tad lytis *atlaibos* – tai klaidingai užrašytas žodžio *atláidà / ātlaida* ‘pievos sklypas prie dirvos, ypač netoli namų; aukštesnė vieta pievoje; žardiena’ (Balčikonis I, 318) vienaskaitos kilmininkas arba daugiskaitos vardininkas.

Audros, daiktavardžio *áudra* kilmininkas, su jį palydiniu *deo* tik įvardija audros dievą. Kiti tos pat dievybės vardai yra *Wejopatis*, lie. *Vėjopatis*, **Vėjopatis* ‘vėjų viešpatis’ ir *Bangputỹs* ‘bangų pūtėjas’ (M. Pretorijus, žr. Mannhardt, *Götterlehre*, p. 541, 545–546). Jis yra *áudros diėvas* tik todėl, kad per audrą bangos būna ypač aukštos ir pavojingos.

Ausca – visai ne nusileidžiančios ar patekančios saulės deivė, o tik gamtos reiškinio pavadinimas. Tai gali būti

klaidingai parašytas daiktavardis *aušra* arba veiksmažodžio *aušti* vns. III asmuo *aušta*. Daiktavardis gali įgauti ir lytį *aušà*, o veiksmažodis būti ištariamasis su įterptu *-r-* arba be jo: *aušta* (*auštra*), *aušo* (*auštros*) (Balčikonis I, 418). Liaudies dainose bei tradicijoje žinoma *Aušrinė*, bet *aušra* ar saulėleidis tebuvo paros laikai.

Austheia, veikiausiai **austėja* < *áustyti*, *áusto*, *áustė* ‘duris darinėti, varstyti’, – tai poetiškai pavadinta bitė ‘avilio durininkė, įleidžianti arba neįleidžianti į avilį’. Toks aiškinimas sutinka su Lasickio šiai tariamai dievei priskirta funkcija. Tiesa, vienintelė vieta, kur užrašyta tokia *áustyti* reikšmė, yra Bartninkai, Vilkaviškio r. (Balčikonis I, 413) – gal kiek per toli į pietus nuo Laskausko lankytų sričių. Mažiau tikėtina rekonstrukcija būtų **austoja* < *áusti*, *áudžia*, *áudė* ‘greit lakioti, skraidyti; šen ir ten bėgioti’ (Balčikonis I, 411–412; 3-ioji reikšmė) arba ‘nuolat varstyti, darinėti (duris)’. Abiem atvejais tai tik vaizdingas bitės pavadinimas. Su *óšti* ‘šniokšti, užti (apie medžius, vandenį)’ žodis negali būti susijęs, nes tam be jokios būtinybės tektų prileisti rimtą spaudos klaidą. Šiaip ar taip, daugiau tokia bičių deivė šiuo vaizdingu vardu nepaliudyta.

Auxtheias Vissagistis, visagalis ir aukščiausias Lasickio dievas, aiškiai rodo šešioliktajame amžiuje gyvavusią maišatį. Krikščioniškos sąvokos būdingai maišėsi su pagonybės liekanomis. *Auxtheias* – tai būdvardis **aukštėjas*, Bretkūno „Biblijoje“ (1579–1590 m.) rašytas *aukštėjas*, vėliau, Telegos „Knygoje nabažnystės“ (1653 m.), vartotas kaip daiktavardis (Balčikonis I, 398). O su klaida atspausdintas *Vissagistis* yra tas pat, kas Daukšos vartoti dūriniai *wissagalĩsis* bei *Wissogalĩsis*,²² t.y. *visa-galĩsis*, sudarytas iš *visa-* ir dalyvio *galĩs* su įvardžiuotinė galūne *-is*, reikšme ‘visagalis’. Dėl žemaitiškojo *a* tai galėjo būti ir *visogalĩsis*, sudarytas su būdvardžio *vĩsas* vienaskaitos kilmininku *vĩso*. Pats terminas yra tikslus lenkiškojo *wszeczmogący* ‘visagalis’ vertinys. Fridrichas Kuršaitis²³ pamini lytį *visgalĩs*, t.y. be jungiamojo baltos. Žemaičių tarmėse dažnai išmetami jungiamieji balsiai, pavyzdžiui: *visnorà* ‘visko norintis’. Taigi galima sakyti, kad spaustuvininkas surinko *vissagistis* vietoj **visgalĩsis*. Žodžio galą *-ssis* aptinkame ir Pretorijaus užrašymuose *baltassis*, *dykassis*. Tokia rekonstrukcija yra paprasčiausia iš visų pasiūlytųjų.

Taigi Lasickio paminėtas vardas turi būti skaitomas **Aukštėjas Visagalĩsis*. Šia lytimi tai yra tikslus grynai krikščioniško termino *summus omnipotens* vertimas, atmetantis bet kokias šios dievybės sąsajas su Perkūnu. Laskauskui paklausus, koks yra aukščiausias ir galingiausias žemaičių dievas, kažkas, matyt, paprasčiausiai išvertė jam jo paties žodžius.

Babilos, antrasis Lasickio bičių dievas, jo prilygintas rusų dievybei *Zosim*, pasižymi panašumu su Stryjkovskio

Bubilos. Abi šios onomatopėjinės lytys išvestos iš panašių šaknų: **babilas* – iš šaknies *bab-*, kaip kad žodžiuose *bàb-aliuoti* ‘niekus kalbėti, bambėti, veblėti’, *bab-aras* ‘plepys, barškalius’ ir t.t. (Balčikonis I, 441–442), o **bubilas* – iš šaknies *bub-*, kaip kad žodyje *bub-énti* ‘nesmarkiai belsti, dundenti, bildenti; būgnyti; marmėti, daug šnekėti, niurzgėti, bambenti’ (Balčikonis I, 908). Lietuvių priesaga *-ila-* yra labai sena ir iki šiol produktyvi, todėl aptikti ją Lasickio dievavardyje nenuostabu. Tiek **babilas*, tiek **bubilas* šiuo atveju tėra bitę įvardijantys garsažodžiai.

Tariamasis rusiškasis babilo atitikmuo *Zosim* tik parodo Laskausko aplaidumą. Slavai neturi tokio bičių dievo, tačiau esama stačiatikių šventojo Zosimo, globojančio bites. Šis Zosimas (miręs 1478 m.) Soloveco salose įkūrė vienuolyną ir įdiegė ten bitininkystę. Jo sėkmė greitai tapo plačiai žinoma, ir po mirties į ją imta kreiptis pagalbos šiame reikale.²⁴

Bentis, „keliaavimo, kelionių dievas“, yra tos pat šaknies kaip būdvardis *beñdras*, daiktavardis *beñdras* ‘bičiulis, draugas’ ir *bañdžius* ‘draugas, bičiulis’ (Balčikonis I, 524). Priesaga *-ra-* yra labai sena, bet nelabai produktyvi.²⁵ Analogiškai sudaryti yra *lendis* ‘griovelis krumpliuotame vole’, *lindžius*, *landžius* ‘kas visur lenda, landžioja; pataikūnas; slapukas’ < *lįsti* (Skardžius, *Daryba*, p. 52, 77, 209). Esama ir daugiau šio tariamo „kelio dievo“ vardų. Strykovskis jį vadina *Kelu Dievos* (t.y. *kelių dievas*) (Mannhardt, *Joh. Lasicii*, p. 29), Pretorijus – *Kellukis* (t.y. **keliukis*) ‘keliukas’ (Mannhardt, *Götterlehre*, p. 545). Manhartas (*Götterlehre*, p. 613) cituoja Brodovskio paminėtą mot. g. vardą *Čiužė*, kurį galima suprasti reiškiant ‘tą, kuri(s) velka kojas, čiuožia; tingi’, o P. Ruigys²⁶ pateikia *Gužė* < *gūžinėti* / *gužinėti* ‘lauminėti, gužutę gaudyti (žaidimas užrištomis akimis); vaikščioti susitraukus’. Tokios lytys verčia įtarti autorius ieškojus atitikmenų Merkurijui ar Hermiui, klasikiniams keliautojų dievams. Vardų gausa rodo, kad lietuvių pagoniškuose tikėjimuose tokios dievybės nebuvo.

Bezlea yra ne dievybė, o tik dūrinys iš jungtuko arba dalelytės *be* ‘bei, ir; tai; nes, beg, begu’ (Balčikonis I, 572) ir daiktavardžio *žlėjà* ‘temimo ir aušimo laikas, apytamsa; vakaro prieblanda, prietema; aušimo metas, apyaušris’.²⁷ Laskauskas apie tokius jungtukus kaip *be*, akivaizdu, nieko nežinojo. Jis galėjo išgirsti kokį visai paprastą posakį, kaip kad **Auš(r)a be žlėja* ‘aušra ir žlėja’, **Brėkšta be žlėja* ‘stoją žlėja, prietema’, **...(kokia) be žlėja!* ‘...kokia beg žlėja, kas per prietema!’, kuris neišmanėliui skamba kaip vienas žodis. Tokia vakaro deivė nepaliudyta. O jei ir būtų, tai ji veikia vadintųsi *Vakarinė*, kaip kad *Aušrinė* (*žvaigždė*).

Birzulis, apibūdintas kaip vienas iš žmonių pagalbininkų, yra ne kas kita kaip ežero ties Varniais pavadinimas *Birzulis*. Iš *beržo* padarytų lietuviškų vardų yra nemažai, tačiau tokio pavidalo šis yra vienintelis. Jo ryšys su žo-

džiu *beržas*, matyt, remiasi tuo, kad aplink ežerą augo daug beržų. Lietuvių dainos beržą mini dažnai. Kitasyk netgi manoma jį galint atskleisti žmogaus likimą. Ežerai liaudies tradicijoje irgi gerbti kaip žmogui palankūs. Taip galima paaiškinti, kodėl Laskauskas Biržuliui nepriskyrė daugiau jokių apibrėžtų funkcijų.

Breksta ‘sutemų deivė’ yra trečioji iš trijulės, paskirtos globoti dieną ir naktį. Tai gali būti tik *brėkštà* ‘laikas prieš aušrą’ arba es. I. III a. vns. *brékšta* < *brékšti*, *brėkšta*, *brėško* ‘aušti, švisti’ (aukštaičių reikšmė, paliudyta Kuršaičio, Juškos ir Alytaus r.) arba ‘temti’ (žemaičių, paliudyta Daukanto, Valančiaus, Sragio bei Mažeikių r.; abi reikšmės aptinkamos Klaipėdos r., žr. Balčikonis I, 842). Kadangi aukščiau minėtoji *žlėjà* negali būti veiksmažodis, tai galima manyti, kad visi trys Lasickio čia pavartoti žodžiai yra daiktavardžiai. Taigi *aušrà*, *žlėjà* ir *brėkštà* žymi tris atitinkamus paros laikus, o ne dievybes.

Budintaia tėra lietuvių literatūrinės kalbos mot. g. daiktavardžio *būdintoja* ‘kas budina iš miego’ < *būdinti*, *būdina*, *būdino* ‘žadinti, kelti iš miego’ žemaitiškoji lytis. Gali būti turima omeny valstiečių šeimynos močiutė, kurios pareiga, pasak Mežinskio (p. 179), buvo iš ryto žmones budinti. Tačiau Laskauskas tiesiogiai su valstiečių buitimi turėjo nedaug bendro. Logiškiau tad būtų tarti, kad *būdintoja* – tai paukštės poetiškas pavadinimas. J. Elisonas užrašė vieną tokį kreipimąsi į volungę: *Tøj liepėlėj volungėlė / Jaunų marčių būdįtoja*.²⁸ Čia *būdįtoja* tėra *būdintoja* variantas, priklausantis nuo dažnu atveju sukeičiamų priesagų *-inti* bei *-yti* (tarm. *-iti*) (Skardžius, *Daryba*, p. 545–546). Pretorijus, neatpažinęs lyties, pakeitė vardą į rytprūsių *Budintoys*, t.y. *budintojis* (Mannhardt, *Götterlehre*, p. 545).

Datanus, gėrybių davėjas, – lietuvių kalboje nežinoma lytis. Ji gali būti atsiradusi tik iš **dot-onas* arba **duot-onas* ‘davėjas, teikėjas’. Balsas *a* galima būtų paaiškinti žemaičių tarme, priesagą *-onas* prijungus prie šaknies, aptinkamos daiktavardyje *dovanà* bei veiksmažodyje *dúoti*, *dúoda*, *dāvė*. Galūnė *-us* paaiškinama tik lotynų kalbos įtaka, nes tai tikrai ne lietuviškojo *u-* kamieno žodis. Galų gale, ir visas žodis gali remtis panašumu tarp lietuvių *dúoti* ir lotynų iteratyvo *dato*, *datāre* ‘davinėti’. Tai ne kokia tikra pagoniška dievybė, o veikiau krikščionių Dievo lenkiško epiteto *dawca* ‘davėjas’ vertinys. Balčikonis (II, 636), kaip vieną iš retesnių krikščioniškos leksikos pavyzdžių, pamini daiktavardį *duotojas* ‘davėjas’, kuris irgi yra lenkų *dawca* vertinys.

Derfintos, sutaikintojas, yra klaidingai užrašytas **derrintos*. Garsas *f* lietuvių kalbai išvis svetimas. Lytyje **derrintos* nesunkiai išvelgiamas šiuolaikinės žemaičių tarmės *derintuos*, XVI a. tartas kaip **derintās*, – literatūrinės lietuvių kalbos *dėrintojas* ‘(su)taikytojas’. Tos pat

šaknies žodžiai yra *dērinti* ‘daryti taiką, taikyti’ ir *derėti* ‘tartis, sutartį daryti, lygti’. Žemaičiuose derintojas – ne dievybė, o nešališkas pašalaitis, kuris kokiam nors reikale sutaiko priešingas šalis, tiek ką nors perkant ar parduo-dant, tiek derant nuotaką.

Devoitis, garbinamas pajūryje, netoli Tauragės, – tai visai ne polonizuotas lietuvių *dievaitis*. Tai būtų paviršutiniškas, regimas sprendimas, kuris nieko nepaaiškintų, nors ir pats Laskauskas galėjo kalbamą vardą sumaišyti su žodžiu *dievaitis*. Iš tikrųjų Laskausko *Devoitis* – tai pajūrio ežeras *Dīvītis*, šiuolaikinėje kalboje *Dyvītis*, arba to pat vardo kalva. Pasak tradicijos, iš pagonybės laikų ežero dugne gulįs nuskendęs auksinis aukuras. Pasak tos pat tradicijos, ežero vardas atsiradęs iš to, kad žmonės, pamatę šion vieton oru ateinant ežerą, su nuostaba sušukę: *Čià yrà kò dīvvytis!* Šis pavyzdys tik parodo, kaip gali suklaidinti liaudies etimologija. Vardas *Dyvītis* vargiai gali būti kilęs iš slavizmo, paremto baltarusių *дўвумься*,²⁹ ir išties gali būti senas lietuviškas vietovardis. Mykolas Biržiška³⁰ ežerą vadina *Dievytis*, vadinasi, lytyje *Dyvītis* galima matyti Raseinių žemaičiams (dūnininkams) būdingai ištartą dvigarsį *ie*. O tai tik patvirtina Laskauską lankiusis būtent šiose vietose.

Dugnai – deivės, prižiūrinčios supiltus miltus, vardas – gali būti rekonstruojamas kaip žem. **dugn-oje* = lie. **dugn-oja* ‘esanti dugne’, sudarytas kaip ir upėvardis *Luk-ója*, raisto pavadinimas *Plýn-oja* / *Plyn-ója* Tauragės apylinkėse. Vis dėlto panašiau į tiesą būtų tiesiog dgs. *dugnaĩ* < *dūgnas*. Žodis *dugnaĩ* galėjo būti vartojamas ta pat reikšme kaip dabar *pādugnės* ‘kas ant dugno nusistoją, nuosėdos’ arba *pāmielės* ‘mielės; alaus ar vyno nuosėdos, padugnės’. 1601 metų jėzuitų ataskaitose paminėtos kaip tik vyriškosios giminės lytys *Dugnaij* < *dugnaĩ* su lotynų k. vns. kilm. galūne *-j*, *pagireij* < **pagiriai* ‘giros padugnės, šviesaus alaus nuosėdos’ su lotynų *-j*. Geriausiai atveju *Dugnai* – tai dar vienas, greta Raugų žemėpačio, rūgimo, raugo dievybės vardas.

Dwargonth, dar vienas „žmonių pagalbininkas“, tėra klaidingai parašytas vietovardis *Tvarkantė*. XVI a. juo trisryk skirtingais variantais pavadinta Raseinių apskrities upė *Tverkonta*, *Tverkonča* bei *Tverkonca* (Спрогис, p. 307) ir vienąsyk gyvenvietė *Tverkoncey*. Kitos rekonstrukcijos, kaip kad Pretorijaus spekuliatyvus *Dvargautis* / *Dvargantis* (žr. Mannhardt, *Götterlehre*, p. 521, 545), atrodo pernelyg pritemptos.

Eraiczin ir *Kurwaiczin* yra ėriukų dievai globėjai. Pirmoji lytis per klaidą atsirado iš daugiskaitos kilmininko *ėráičių* – iš daiktavardžio *ėras* ‘avių jauniklis, ėriukas’ deminutyvo *ėráitis*. Klaidingo galūnės užrašymo priežastis neaiški. O pats *ėráičių* (*diėvas*) tėra atsakant išverstas klausimas „Ar yra koks ėriukų dievas?“

Ezagulis su *Vielona*, Lasickio supratimu, yra pagoniškieji lietuvių mirusiųjų dievai. Griežtai kalbant, *Ezagulis* galėtų būti **ežiagulỹs* ‘gulintis ežioje’, kaip kad *žemgulỹs* yra ‘gulintis ant žemės’, tačiau toks aiškinimas kelia sunkumų. Patikimesnė rekonstrukcija būtų *ežiagalỹs* arba *ežiagalỹs* ‘ežios, lysvės galas’, plg. *ėžgalis* (Balčikonis II, 846), galėjęs įgauti antrinę reikšmę ‘riboženklis tarp laukų’. Tokios krūsnys, žyminčios laukų bei valdų ribas, paprastai apie šešių pėdų ilgio, keturių pėdų aukščio ir trijų pėdų pločio, Lietuvoje sutinkamos iki šiol. Laskausko paties dažnai matytos, Karšuvos bei Kretingos inventoriuose jos jo minimos lenkišku žodžių *narožnik* < *na rogu* ‘ant kampo’ (žr. *Акты*, XIV, p. 101 ir t.; XXV, p. 9 ir t.). Galėjo jis būti ką girdėjęs ir apie su jomis susijusius kokius nors prietarus.

Ezernim, Lasickio ežerų dievas, – tai lotyniškoji vienskaitos galininko lytis. Tarimas *Ezernim* vietoj **ezerrinim* < *ežerĩnis*, -ė ‘gyvenantis ežere ar susijęs su ežeru’ rodo neabejotiną lenkų kalbos įtaką (plg. le. *Jeziorna* < *jeziorny* ‘ežerinis’). Toks apibūdinamasis vardas *ežerĩnis* (*dievaitis*) iš kitų šaltinių nenustatytas.

Gabie šaukiamasi reikiant išdžiovinti javus prieš kūlę. *Gabie*, lietuviškai *Gabijà* ‘šventa ugnis?’ minima vienintelio Lasickio, nors Enėjas Silvijus [Pikolominis], Gvanjinis, Dluogošas bei kiti sako lietuvių ugnį garbinus nuo seno (žr. Mannhardt, *Götterlehre*). Pastaraisiais laikais, pasak Kazimiero Būgos,³¹ vienintelė žodžiui *gabijà* teikiama reikšmė bėra ‘rankomis lipinta vaško žvakė, grabnyčia’, ir ta ne be krikščionybės įtakos. Tačiau tai ne bendrinis žodis. Tos pat šaknies *Gabike* A. Juškos žodyne³² išlaikė reikšmę ‘piktoji dvasia, nelabasis, velnias’, tuo patvirtindamas ryšį su senovės pagonybe. Šaknį *gab-* taip pat aptinkame žodžiuose *gābana* ‘glėbys’, *gābužas* ‘gabalas, gniužulas’, *gabenu*, *gabėnti*. Irgi tos pat šaknies rytų lietuvių *guōbti* ‘grobti, griebti, krūvon traukti; apkasiti (kaip ugnį pelenais)’ verčia įtarti *gabijà* reiškiant ugnį, prie kurios džiovinamos aplink sukrautos javų gabanos. Toks aiškinimas atrodo patikimesnis, užuot postulavus atskirą dievybę, nes tas pats žodis aptinkamas ir kituose kontekstuose, kaip antai *Polengabia* (lie. **pēleno gabijà* ‘židinio ugnis’) bei *Matergabiae* (lie. *mōterų gabijà* ‘ugnis, kurioje moterys gamina maistą?’). Iš to, kad žodis minimas vien Lasickio ir kad jo reikšmė ilgainiui šitaip pakito, galima būtų spręsti jį nebuvus plačiai vartojamą. Tradiciškai manoma lietuvių iš tikrųjų garbinus kažkokią ugnies dievybę. Galimas daiktas, Laskauskui pavyko užtikti jos vardą. Pagonybei nykstant, suprantama, ir jos vardas turėjo arba visai išnykti, arba pakeisti reikšmę.

Gardunithis yra tik ką atvestų ėriukų saugotojas. Tai visai ne kitas to paties *Dwargonth* vardas, kaip kad manė Pretorijus (Mannhardt, *Götterlehre*, p. 545), o tik Lasickio savaip užrašytas **gardūnytis*, deminutyvas, pa-

darytas iš žodžio *gardūnas* ‘gyvūlys garde’. Pamatinis žodis čia yra *gařdas* ‘atitverta tvarto dalis; aptvaras lauke ar ganykloje gyvuliams’, prie kurio pridurta labai produktyvi lietuvių kalbos priesaga *-ūna-*, ypač populiarai poezijoje bei liaudies dainose. Deminutyvuose, t.y. malonybiniuose pavadinimuose, kaip kad šiuo atveju, ji irgi plačiai vartojama. Taigi **gardūnytis* žymi ne dievybę, o tėra specialiaime garde laikomo jauniklio ėriuko, paprastai vadinamo *gardūnas*, malonybinis vardas.

Giuoitos – tai senovės lietuvių tariamai garbintos gyvatės. Lasickis jas apibūdina kaip juodos spalvos, nusipenėjusias ir keturkojes. Jei dvibalsis čia nėra klaida, *Giuoitos* turėtų būti rekonstruojamas kaip lie. **gyvaita* ar **gyvaitė*. Galūnė *-os* negali būti niekas kita kaip tik lotynų kalbos daugiskaitos galininkas, sutinkantis su teksto reikalaujamu linksniu. Šiuolaikinėje lietuvių kalboje tėra *gyvātė*, nors esama ir kitų panašių žodžių, tokių kaip vyr. g. *gyvātas*, mot. g. *gyvatā* ‘gyvybė; gyvenimo būdas, vertimasis’, būdvardis *gyvas*. Lytys **gyvaita* ar **gyvaitė* lietuvių kalboje galėjo gyvuoti pagrečiui su *gyvātė*, kaip kad greta *vienātis* ‘vienybė, vieningumas’ yra *vienāitis* ‘vienatinis, vienintelis’, o greta *gaišaitis* ‘laiko leidimas be reikalo, trukdymas’ – *gaišaitis, -čio* ‘kliūtis’ (Skardžius, *Daryba*, p. 359–360). Kliūtį šiuo atveju sudaro ne tiek žodžio forma, kiek jo reikšmė. Lietuvių *gyvātė* visuomet reiškia nuodingą šliužą, o *žaltys* – nenuodingą (*tropidonotus natrix*). Senovės lietuvių garbinamas galėjo būti tik pastarasis, tačiau žodžio *žaltys* jokia lytimi ligi XVI a. nemini joks šaltinis. Ši paslaptis iki šiol dar nėra išaiškinta.

Gondu, kurį esą garbina ir kurio šaukiasi merginos, – tai viena iš tamsiausių Lasickio dievybių. Vienintelis tikėtinas paaiškinimas remiasi p. Onos Kelpšaitės-Jurskienės, kilusios iš Laukuvos, Tauragės r., suteikta informacija. Ji prisiminė ties Dyvyčio ežeru buvus *Gandū* (*kálną*). Taigi tai būtų Lasickio paminėtas *Gandū* (*kálnas*), kalva prie Dyvyčio ežero Tauragėje. Dabar kalva vadinama *Gandrū* (*kálnas*), tačiau seni žmonės dar mena jį kaip *Gandū kálną*. Paties žodžio *gandū* tai vis dėlto nepaaiškina. Savo forma tai galėtų būti žodžio *gařdas* ‘girdas, paskala, žinia, garsas’ daugiskaitos *gandaĩ* kilmininkas, tik tai irgi ne ką tepaaiškina. Jokio galimo ryšio tarp **gandas* ir *gařdras* nematyti. Laskausko informatorius, galimas daiktas, išvelgė *Gandū* (*kálno*) sąsają su veiksmažodžiu *gūndyti*, *gūndo*, *gūndė* ir taip išprovokavo vyriškąjį Pizių atitinkančią moteriškąją dievybę.

Guboi – viena iš dievybių, globojančių lauką *Sarakowskij*. Užuoť ją laikius dievybe, *Guboi* – literatūrinės lietuvių kalbos *gubaĩ*, žodžio *gūbas* daugiskaitos vardininkas – veikiau tebus *Gubo* šeimos ūkis ar sodyba. Esama užuominų, jog šio vardo šeima buvo įsikūrusi Josvainių apylinkėse: tai vietovardžiai *Gubo veja*, *Gūbo piėva*, *Gubupi*, lie. **Gūbupis* ‘per Gubo žemę bėgantis

upelis (?)’ (Спрогис, p. 86). Etimologiškai *gūbas* yra tos pat šaknies kaip *guba* ‘sustatytų javų pėdų krūva, kupeta’, *gubūotis* ‘mestis, suktis į gubas’, *gubūs, -i* pirmine reikšme ‘kuprotas’, paskui – ‘gabūs, gūvus, gudrus’. Žmogus, vardu *Gūbas*, galėjo būti kuprotas arba apsukrus perkant parduodant.

Kaukie, kuriuos rusai vadiną *Ubože*, – tai barzdotti nykštukai apie plaštakos ūgio. Lytis *kaukie* yra lenkų daugiskaita, atstojanti lietuvių *kaũkai* < *kaũkas*. Ir kaip žodis, ir kaip sąvoka, *kaukas* Lietuvoje yra labai senas, nors tradicijos bei tikėjimai apie šiuos nykštukus dažnai painiojami su tradicijomis bei tikėjimais apie aitvarą. Iš tikrųjų žemaičiai paprastai kaukui priskiria tai, kuo visiems kitiems lietuviams pasižymi aitvaras. Kauką mini Mažvydas, Daukša, Bretkūnas bei kiti. Tai, kad ši sąvoka iki šiol yra išlikusi gyvojoje tradicijoje, patvirtina originalų tikėjimą šiomis geradarėmis dvasiomis. Vis dėlto *kaukas*, regis, niekuomet taip ir nebuvo tapęs visaverte dievybe, kadangi, kaip rašo Adalbertas Becenbergeris,³³ juos buvo galima pačiam išperėti iš kuilio pautų arba iš septynerių metų vištos kiaušinio.

Lietuvių *kaukas* yra tos pat šaknies kaip prūsų *cawx* ‘velnias’, nors lietuvių kalboje pirminė jo reikšmė turbūt ir yra ‘nykštukas’. Vėlesnė reikšmė ‘auglys, votis, kiauniežys’, matyt, bus išsirutuliojusi iš pirminės ‘sulinkęs, pakumpęs, išgaubtas’, su kuria siejosi šie mažyliai. Šiuolaikinės lietuvių kalbos *kaũkas* ‘nekrikštyto vaiko vėlė’ (Juška II, 55) atsirado iš pagoniškujų vaizdinių apie kažką, kas yra mažo ūgio, pritaikius juos krikščioniškai sąvokai. Pagrindas sieti šiuos nykštukus su baltarusių *убоже* labai menkas. Tiesa, Briukneris teigia *убоже* ne tik reiškus ‘vargšas, elgeta’, bet ir žymėjus tam tikros rūšies namų demonus, irgi susijusius su maistu bei sekimusi.³⁴ Kiti šaltiniai apie tokias dvasias slavų mitologijoje tyli.

Kierpiczus, vienas iš samanų dievybių, nesunkiai rekonstruojamas kaip **kerpyčius* ‘tas, kas apaugęs kerpėmis’, iš *kėrpė* su priesagomis *-yt-* ir *-ju-*. Šiuolaikinėje lietuvių kalboje esama būdvardžio *kėrpėtas* ‘kerpėmis apaugęs’. Žodis *kėrpė* vartojamas vien Žemaitijoje, aukštaičiai veikiau sako *sāmana*, iš kur savo ruožtu *samānius* ‘kas apsileidęs, plaukais apaugęs, apšepęs’. **Kerpyčius* gali reikšti vėluoką, velniūkštį (apaugusį kerpėmis) arba ką nors panašų į samanių.

Kirnis, Platelių apylinkes serginti dievybė, globojo paežerėje augusias vyšnias. Pasak Lasickio, norėdami jį permaldauti vietos gyventojai papjautus gaidžius sumeta tarp vyšnių, o jų šakose prisagsto degančių žvakių. Jei tai personifikacija, *Kirnis* turėtų būti rekonstruojamas kaip **kirnys* ‘kuris gyvena kirnyje’. O jei tai vietos pavadinimas, tada tai žemaičių *kirnis* ‘klampynė, dumblynė’, paliudytas L. Geitlerio,³⁵ arba literatūrinės lietuvių kalbos *kīrna* ‘krūmuota, šlapia vieta; vieta, kur suvirte medžiai,

laužas, lūžtvė' (Juška II, 127; Skardžius, *Daryba*, p. 30). Tiek kirnis, tiek kirna – tinkamos vietos vaiduoliams bei vėluokams, o kirnoje toks galėtų ir vadintis **kirnys*. *Kirnys* taip pat yra ežerėlio Žemaitijoje, Tauragės apylinkėse, pavadinimas.³⁶ Laskausko dienomis jis galėjo būti apaugęs vyšniomis ir apsuptas raistų. Be to, kirna – labai tinkama vieta šunų ar lapių papjautiems naminiams paukščiams išmesti, kas Laskauskui galėjo pakišti mintį apie aukojimą. Žvakių reikšmė neaiški.

Klamals, dar vienas „žmonių pagalbininkas“, – tai žemaičių *kliavalis* 'klevas', kuriame *m* atsirado klaidingai perskaičius *w*, **klawals*, lietuvių literatūrinės kalbos *klėvas* su mažybine priesaga *-elis*, kaip kad žemaičių *daržalis* < *daržas*, *krūmalis* < *krūmas* ir t.t. Piesagos lytis *-al-* yra būdingai žemaitiška. Lietuvių dainose *klevėlis* dažnai minimas, todėl Laskauskas galėjo susidaryti įspūdį, kad apdainuojama kažkokia dievybė.

Kremata – paršų bei kiaulių dievas, kuriam buvę kūrenami aukurai ir ant jų liejama alaus auka. *Kremata*, matyt, bus lie. **kramata* < dial. *kremė*, literatūrinės kalbos *krāmė* 'galva' menkinamąja prasme, arba *krāmti* 'aptekti šašais' (Juška II, 211–212). Taigi **kramata* tebutų niekinamas kiaulės pavadinimas, juoba kad priesaga *-ata* dažnai pavartojama niekinamąja prasme. Užsispyrėlis paršas arba kiaulė vargiai gali būti laikomi dievybe. Tačiau tokia kontekste negalima paaiškinti aukurų ir alaus. Išvis labai abejotina, ar senovės lietuviai statė kokius nors aukurus, tuo tarpu alaus nuliejimai paprastai būdavo skiriami žemės deivei Žemynai.

Kriksthos, lie. *krikštas*, kaip kryžius kapuose sauganti dievybė, neabejotinai yra krikščionybės įtakos padaras. Netgi Laskauskui krikščioniška kryžiaus prasmė turėjo būti pakankamai aiški, kad nepainiotų jo su pagoniška dievybe. Nors literatūrinėje lietuvių kalboje žodis *krikštas* beturi vienintelę reikšmę – 'krikštijimas', Lasickio tekstas bei Daukšos frazė *ant kriksssto* 'ant kryžiaus' (Skardžius, *Lehnwörter*, p. 110) atskleidžia ankstesnę reikšmę 'kryžius', vėliau susiaurėjusią ligi 'kapo kryžius' (Juška II, 239). Reikšmę 'kryžius' ilgainiui užėmė žodis *krėžius*, bet Žemaitijoje kieno nors žūties ar nelaimingo atsitikimo vietoje pastatytas kryžius iki šiol vadinamas *krikštas*.

XV a. Bažnyčios dekretai prieš kapų kryžius Rytų Prūsijoje (Mannhardt, *Götterlehre*, p. 158) rodo su jais buvus susijusias kažkokius prietarus. Šių paminklų, kurių pilnos Lietuvos kapinės bei pakelės, istorija galėtų šiek tiek nušviesti klausimą. Pradžioje, kai tik į Lietuvą atėjo krikščionybė, šie paminklai išties buvo kryžiaus pavidalo, bet ilgainiui menininkai ėmė suteikti jiems ir kitus pavidalus. Jie ir toliau buvo tebevadinami *krikštaĩ*, kaip kad šiandien jie vadinami *krėžiai*, nors dauguma jų net nebeprimena kryžiaus, o veikia stipinuotus tekinius, saulutes, grybus ir t.t.³⁷ Laskauskas, tokia paminkle nebežiū-

rėjęs kryžiaus, ir bus nusprendęs, jog *krikštas* – tai tokių kryžių ant kapų sargas.

Krukis, kaulių dievas, su didžiausiu pamaldumu garbinamas kalvių Budraičių, – akivaizdžiausias Laskausko, o per jį ir Lasickio visiško nesusigaudymo ir nesusipratimo pavyzdys. Tarp kaulių dievo, Budraičio ir kalvio nematyti jokio ryšio. *Kr(i)ūkis* turi tris leksines reikšmes: 1) 'kablys, riestu galu lazda, ramentas' < vo. *Krücke*, kaip idioma – taip pat 'namų ramstis, vyriausiasis sūnus'; 2) 'kiaulės knyslė'; 3) visai tinkamas kaulių, paršų ir meitelių epitetas (taip pat *kriukė*: Juška II, 246), bet niekinamas žmonių atžvilgiu, tos pat šaknies kaip veiksmažodžiai *kriuksėti*, *kriuknoti*, *kriūkti* 'rekti (apie kiaules)'. Šios reikšmės veda prie tokio štai tikėtino paaiškinimo. Laskauskas išgirdo kiaules vadinant *kriūkiai*. Vėliau jis pasiteiravo žodžio reikšmės ir susilaukė atsakymo apie kalvių naudojamą įrankį, vadinamą *pėčiaus krūkis* 'žars-tekliis' ar net *būtos krūkis* 'ūkininko įpėdinis, kuriam tenka ūkis valdyti' – namų ramstis. Toliau klausinėjant apie krukų turintį kalvį paaiškėjo jį esant Budraitį. Iš šių padrikų atsakymų Laskauskas sukūrė savo pasaką, kurią ir papasakojo Lasickiui: esą *Krukis* yra kaulių dievas, kurį su didžiausiu pamaldumu garbina Budraičiai, t.y. kalviai. Pretorijus, išvelgdamas absurda, mėgino jį pašalinti *kiaulių krukę* paversdamas religine švente, kurios metu aukoti kaulių kriukiai (Mannhardt, *Götterlehre*, p. 541, 545).

Kurwaiczin, antrasis iš ėriukų globėjų, – tai literatūrinės kalbos daugiskaitos kilmininkas *karváičių* < *karvāitis* 'veršiukas'. Už spaudos klaidą [galūnėje], matyt, bus atsakingas spaustuvininkas, be to, daugiskaitos kilmininko prašosi ir vardą sekantis *deus*, atstojantis lietuviškąjį *dieva(iti)s*. Šaknies *karv-* atmaina **kurv-* lietuvių kalboje nežinoma.

NUORODOS:

1. Čia naudotasi teksto mikrofilmu iš leidinio: Joannis HERBURTI DE FULSTIN, Regni Polonici Senatoris, *Chronicon seu rerum poloniarum compendiosa descriptio. Accesserunt ex manuscripto Michalo Litanus de Moribus Tartarorum, Litanorum et Moschorum, Joannes Lasicius de Diis Samagitarum, etc. de religione Armeniorum. Item de Introitu Regis Stephani Batori. Cum privilegio Caesaris. Basileae apud Ludovicum Koenig A. MDCXV*. Kiti patikimi leidimai: *Joh. Lasicii Poloni De Diis Samagitarum Libellus*, herausgegeben von Wilhelm Mannhardt mit Nachträgen von A. Bielenstein. Riga, 1868; MANNHARDT, W. *Letto-Preussische Götterlehre*. Riga, 1936, p. 352–365. [Nuo šio straipsnio paskelbimo Lietuvoje pasirodė dar du Lasickio knygelės leidimai su vertimais į lietuvių kalbą bei aiškinimais: LASICIUS, Johan. *De diis samagitarum caeterorumque sarmatarum et falsorum christianorum* = LASICKIS, Jonas. *Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus*. Vilnius: Vaga, 1969; *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, II: *XVI amžius*. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001, p. 571–603. – Čia ir toliau laužtiniuose skliaustuose vertėjo pastabos.]

2. Pilniausiai Jono Lasickio gyvenimas aprašytas: WOTSCHKE, Theodor. Johann Lasitius: Ein Beitrag zur Kirchen- und Gelehrtengeschichte des 16. Jahrhunderts, I–II. Iš: *Zeitschrift für Slavische Philologie*, II, 1925, p. 77–104, 442–471. Jo išlikusius laiškus galima rasti: WOTSCHKE, Theodor. Der Briefwechsel der Schweizer mit den Polen. Iš: *Archiv für Reformationsgeschichte*, Ergänzungsband III. Leipzig, 1908.
3. Rankraščių galejo peržvelgti Lasickio artimas draugas Vilniuje Andrius Volanas (1530–1610). Lasickio lietuviškų posakių tarmių ypatybių bei rekonstrukcijos bus imtasi kitame straipsnyje.
4. Žr.: *Акты, издаваемые Виленскою комиссиею для разбора древних актов*. Вильна, 1865–, XIV, p. 101–152; XXV, p. 8–93.
5. Šių ir kitų autorių tekstai pateikti: MANNHARDT, W. *Letto-Preussische Götterlehre*. [Dabar jau ir BRMŠ.]
6. MANNHARDT, W. Joh. Lasicii Poloni... Iš: *Magazin der lettischen-litterarischen Gesellschaft*, XIV, 1868, Nr. 1, p. 82–143.
7. BENDER, J. Zur altpreussischen Mythologie und Sittengeschichte. Iš: *Altpreussische Monatschrift*, II, 1865, p. 577–603, 694–717; IV, 1887, p. 1–27, 97–135.
8. MIERZYŃSKI, A. Ян Ласицкий и его сочинение: *De Diis Samogitarum*. Iš: *Труды третьего археологического съезда в России*, II. Киев, 1878, p. 173–204. Šis darbas cituojamas šiame straipsnyje. Tai kituose darbuose išsakytų Mežinskio nuomonių santrauka: *Jan Łasicki: Źródła do Mitologii Litewskiej*. Cracow, 1870 ir *Mythologiae Lithuaniae Monumenta*, I–II. Warszawa, 1892–1896. Šiedu man straipsnį rašant buvo neprieinami.
9. GRIENBERGER, Th(eodor) R., von. Die Baltica des Libellus Łasicki. Iš: *Archiv für Slavische Philologie*, XVIII, 1896, p. 1–86.
10. BRÜCKNER, Alexander. *Die Slaven*. Tübingen, 1926. Šiame darbe Briuknerio pažiūros iš esmės lieka tos pačios kaip ir straipsnyje: Osteuropäische Götternamen. Iš: *KZ*, L, 1922, p. 161–197, bei kituose jo rašiniuose šia tema.
11. BŪGA, Kazimieras. *Lietuvių kalbos žodynas*, II sąs. Kaunas, 1924–1925 [toliau: Būga, *Žodynas*], p. 26.
12. MAŽVYDAS, Martynas. *Catechismusa prasty szadei...* Königsberg, 1547, p. 5 ir 10 (perleista Jurgio Gerulio 1923 metais Heidelberge).
13. Žr. GAIGALAIT, V. Die Wolfenbütteler litauische Postillenhandschrift aus dem Jahre 1573. Iš: *MLLG*, V, 1900–1903, p. 150.
14. Jono Bretkūno „Postilės“ (1591 m.) žodžiai cituojami iš: *Lietuvių kalbos žodynas*. Sudarė J. Balčikonis, I. Vilnius, 1941; II, Kaunas, 1947, imtinai ligi F raidės; pagal tolesnį žymėjimą: Balčikonis I, p. 38; taip pat žr. Būga, *Žodynas*, p. 28.
15. Žr.: *Lietuviškoji enciklopedija*. Sudarė V(aclovas) Biržiška, I–IX (nebaigta). Kaunas, 1931, s. v. *Aitvaras*.
16. JABLONSKIS, Konstantinas. *Lietuviškieji žodžiai Lietuvos oficialiojoje kalboje*. Kaunas, 1936, p. 300.
17. JABLONSKIS, Konstantinas. *Istorijos Archyvas*. Kaunas, 1934, p. 423, l. 32.
18. СПРОГИС, Иван. *Географический словарь Древней Жомойтской земли XVI столетия*. Вильна, 1888, p. 13.
19. A. Smetonos naujadaras, kaip kad nurodo: MASILIŪNAS, Kazimieras. *Antano Smetonos raštų žodynas*. Kaunas, 1934, p. 51.
20. TRAUTMANN, Reinhold. *Baltisch-Slavisches Wörterbuch*. Göttingen, 1923, p. 44 s.v. *damu*.
21. OTREBSKI, Jan. *Wschodniolitewskie narzecze Twereckie*, I: *Gramatyka*. Kraków, 1934, p. 163.
22. DAUKŠA, Mikalojus. *Postilla Catholica*. Vilna, 1599, p. 240, l. 17, 16 ir 42. Taip pat žr.: SKARDŽIUS, Pranas. *Daukšos Aksentologija*. Kaunas, 1935, p. 215.
23. KURSCHAT, Friedrich. *Wörterbuch der Litauischen Sprache*, II. Halle, 1884.
24. Жр.: *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, сост. проф. И. Е. Андреевский. Ст.-Петербург, 1890–1905, XXIV, p. 686 ir L, p. 865; ДАЛЬ, Владимир. Толковый словарь живого великорусского языка. Петербург-Москва, 1903–1909, I, p. 1730.
25. SKARDŽIUS, Pranas. *Lietuvių kalbos žodžių daryba*. Vilnius, 1943, p. 298.
26. RUHIG, P. *Des litauischen Wörterbuchs*, I. Königsberg, 1747, p. 45.
27. MIEŽINIS, M. *Lietuvizskai-Latviszkai-Rusiszkas Žodynas*. Tilžė, 1894, p. 290.
28. ELISONAS, J. Keletas poetiškų gyvulių pavadinimų imtų iš gyvosios lietuvių kalbos ir tautosakos. Iš: *Švietimo darbas*, 1927, Nr. 1–5, p. 129.
29. SKARDŽIUS, Pranas. *Die slavischen Lehnwörter in Altlitauischen*. Kaunas, 1931, p. 65.
30. BIRŽIŠKA, Mykolas. *Lietuvos geografija*, I. Vilnius, 1918, p. 50.
31. BŪGA, Kazimieras. *Kalba ir senovė*, I. Kaunas, 1922, p. 257.
32. ЮШКЕВИЧ, А. *Литовский словарь*. Ст.-Петербург, 1904, I, p. 399.
33. BEZZENBERGER, Adalbert. *Litauische forschungen*. Göttingen, 1882, p. 63–64.
34. BRÜCKNER, Alexander. *Mitologia Slava*. Bologna, 1923, p. 164, past. 15. Jis remiasi anoniminiu XV a. šaltiniu, kurį minįs CZERNY, A. *Mythiski bytosce lugiskich Serbow*. Budysin, 1893.
35. GEITLER, L. *Litauische Studien*. Prague, 1875, p. 91.
36. Už šią žinią esu dėkingas prof. Steponui Kolupailai iš Noterdamo universiteto.
37. Žr. BALTRUŠAITIS, J. *Lithuanian Folk Art*. Munich, 1948, p. 36–53.

Versta iš: JASKIEWICZ, Walter C. A Study in Lithuanian Mythology: Juan Łasicki's Samogitian Gods.

Iš: *Studi Baltici*. A cura di Giacomo Devoto, ed. Leo S. Olschki. Accademia Toscana di Scienze e Lettere, 1952, p. 65–87.

Iš anglų kalbos vertė Dainius RAZAUSKAS

READINGS

A Study in Lithuanian Mythology: Juan Lasicki's Samogitian Gods

This is the first part of Walter C. Jaskiewicz's *A Study in Lithuanian Mythology: Juan Lasicki's Samogitian Gods*. The second part will appear in the following issue. This is the summary of the PhD thesis held at the University of Pennsylvania, Department of Slavic and Baltic Studies under prof. Antanui Saliui, published in 1952. For unknown reasons this study (which was consistently drawn on by Juozas Jurginis in his own study of Lasicki's Samogitian Gods and Norbertas Vėlius among others) was not included in the 3rd volume of the sampler in Lithuanian mythology studies, devoted to the 2nd half of the 20th c. The study is crucial to Lithuanian mythology studies. In order to fill in this gap, the *Folk Culture* journal publishes the translation of the study from A to K. It will be continued, the Lithuanian translation from English by Dainius Razauskas.